

Шпаченко Ярослав Борисович

Етнокультурна автономія: характеристика історіографії проблематики

УДК 323.1:930.2:39

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.34>

Шпаченко Ярослав Борисович
аспірант відділу міжгалузевих
і порівняльних правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0008-9767-4613

Досліджено особливості історіографії проблематики етнокультурної автономії. Метою статті є систематизація основних наукових джерел задля оцінки рівня вивчення тематики етнокультурної автономії та питань, які потребують з'ясування. Визначено коло авторів, видань, дослідницьких інституцій, які вивчають екстериторіальну автономію, її моделі, національні кейси. Відзначено, що хоч за останні десятиліття вивчення цього типу автономії активізувалося, але щодо її змісту, конфігурації, понятійно-категоріальної характеристики дебатів продовжується. Звернено увагу на безпідставні побоювання щодо впровадження інституту етнокультурної автономії. Це потребує формування цілісного розуміння такої автономії у широкій громадськості, а особливо – у середовищі національних меншин.

Аналіз історіографії дозволив виявити кілька тенденцій: 1) відсутня термінологічна єдність; використовується кілька понять на позначення цього виду автономії: етнокультурна, національно-культурна, екстериторіальна, нетериторіальна; 2) європейська етнополітологія приділяє найбільшу увагу тематиці етнокультурної автономізації – від початку концептуалізації інституту в межах Австро-Угорщини до нині. Саме в межах Європи останніми десятиліттями утворилися чимало етнокультурних автономій, досвід яких потребує вивчення та оцінювання; 3) у вітчизняній історіографії найбільшу увагу вивченню інституту екстериторіальної автономії приділили етнополітологи Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вони аргументували оптимальність поняття «етнокультурна автономія», неодноразово привертати увагу до доцільності її інституціоналізації в Україні.

Наголошено, що тематиці етнокультурної автономії та перспективі її запровадження в Україні доцільно надати новий поштовх. В нещодавно оновленому законодавстві про національні меншини (спільноти) відсутня навіть згадка про інститут національно-культурної автономії (як це було у Законі України «Про національні меншини в Україні» 1992 р.). Попри недооцінення законотворцями цього інструмента демократичної етнополітики, не зменшуються потреба його вивчення та запровадження.

Ключові слова: історіографія дослідження, етнокультурна автономія, етнокультурна автономізація, екстериторіальна автономія, нетериторіальна автономія, національні меншини, етнічні спільноти.

Вступ. Нинішнє глобальне протистояння демократії та неоавторитаризму, зростання безпекових викликів через політику недемократичних акторів, посилення різноманітних відцентрових тенденцій та низка інших деструктивних чинників зумовлюють необхідність наукового пошуку ефективних політико-правових інструментів захисту демократичних інститутів, спроможних протистояти масовому порушенню прав людини, утвердженню принципів правової держави та цінності справедливості, гуманізму, соціально-політичної стабільності. Зазначене задає рамки нових наукових підходів щодо осмислення тих політико-правових інститутів, які історично сформувалися у демократичних суспільствах і уже показали свою ефективність у забезпеченні й захисті прав громадян та їх спільнот. Одним із таких інститутів є етнокультурна автономія.

Досвід європейських країн демонструє консолідаційні спроможності інституту етнокультурної автономії, його роль в утвердженні міжетнічної злагоди та протидії сепаратистським проявам. Для України цей досвід має особливе значення в умовах російсько-української війни та посилення деструктивних сепаратистських впливів на національні меншини з метою спричинити розкол

в українському суспільстві, міжетнічні протистояння та дезінтеграцію. При цьому нині на жодному рівні не відбувається належна популяризація етнокультурної автономії як безпечної для територіальної цілісності держави інституту задоволення прав національних меншин (спільнот). Науковці-етнополітологи докладають зусилля в цьому напрямку, однак наразі їх не можна уважати достатніми. Це актуалізує зазначену проблематику для українського політико-правового й безпекового дискурсу, позаяк Україна гостро потребує, особливо в умовах війни, ефективних інструментів утвердження у суспільстві гармонійних етнонаціональних відносин, політичної стабільності, національної ідентичності, демократичних цінностей гуманізму й справедливості.

Для ґрунтового вивчення проблематики важливо досягнути уже представлені наукові результати з вивчення цього різновиду автономії. Аналіз історіографії важливий для оцінки рівня розробленості теми, виявлення «білих плям» у її вивченні, визначення перспективних для подальших досліджень аспектів, на результати яких є соціальний запит.

Мета та завдання. Метою дослідження визначено систематизацію основних наукових джерел,

які дозволяють поглибити пізнання тематики етнокультурної автономії. Завданнями дослідження є: вивчення як вітчизняної, так і закордонної джерельної бази; виявлення, які питання створення та функціонування екстериторіальної автономії уже досліджені, а які ще потребують аналізу.

Методи дослідження. Історіографічний аналіз уможлиблює виявлення недосліджених або мало-досліджених аспектів проблеми, концентрацію навколо них подальших дослідницьких зусиль, забезпечує актуальність і теоретичне значення дослідження, його практичну значущість в умовах конкретної політико-правової реальності.

Результати. Передусім вкажемо на той факт, що дослідники-етнополітологи оперують фактично як синонімами такими поняттями, як «етнокультурна автономія», «національно-культурна автономія», «екстериторіальна автономія», «нетериторіальна автономія», «культурна автономія» та ін. При цьому учені солідаризовані у тому, що характеристиками названих автономій є відсутність прив'язки до місця компактного чи дисперсного проживання представників тієї чи іншої національної меншини (спільноти), тобто екстериторіальність.

В європейському політико-правовому дискурсі найчастіше використовують поняття «нетериторіальна автономія» (*non-territorial autonomy, NTA*), у межах якого виділяються додатково різновиди (культурна (національно-культурна), функціональна, персональна та ін.). Натомість у вітчизняному законодавстві та науковому дискурсі тривало оперували поняттям «національно-культурна автономія». На цьому тлі вирізняється підхід дослідників Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України. Вони обґрунтували доцільність поняття «етнокультурна автономія» як такого, що найчіткіше вказує, що суб'єктами такої автономії виступають саме етноси, етнічні спільноти.

Власне ми в аналізі історіографії при посиланні на джерела вказуватимемо ту назву (екстериторіальна, національно-культурна, етнокультурна, нетериторіальна та ін.), яку використовують конкретні дослідники. При цьому ми вважаємо за необхідне упорядкувати термінологічне багатоманіття, а найбільш доцільними вважаємо поняття «етнокультурна автономія», «екстериторіальна автономія».

Закордонні вчені минулого (О. Бауер, К. Реннер та ін.) та сучасності (М. Андева, Р. Баубек, К. Беретка, В. Візі, П. Гоманс, С. Дівалд, Л. Джорджевіч, Б. Добош, К. Корделл, В. Корнея, Б. Кузмані, Т. Х. Маллой, Дж. Коуклі, Є. Німні, А. Осіпов, Л. Салат, І. Секелі, Д. Дж. Сміт, М. Суксі, Н. Шикова, А. Юпсаніс та ін.) уже доклали чимало зусиль для обґрунтування ролі інституту екстериторіальної автономії для забезпечення культурних прав та етнокультурного самовизначення національних меншин, етнічних спільнот. Вітчиз-

няні дослідники (К. Вітман, К. Гольденштейн, В. Дудченко, І. Кресіна, Я. Лазур, Л. Лойко, К. Оніщенко, О. Палько, Є. Ткаченко, М. Ходаківський, В. Явір та ін.) привернули увагу до конструктивного потенціалу інституту етнокультурної автономії. Однак наразі з багатьох питань проблематики екстериторіальної автономії не досягнуто наукового консенсусу. Політико-правовий дискурс відбиває широкий спектр оцінок етнокультурної автономії – від її розгляду як прийнятної, доцільної моделі до не надто непрактичної через концептуальну нечіткість і складність практичної реалізації у поліетнічних державах.

Наукові праці про етнокультурну автономію відбивають вплив на аналіз теми щонайменше трьох напрямків досліджень: 1) вивчення націоналізму; 2) конфліктологічні дослідження; 3) управління різноманітністю. Донедавна до вивчення етнокультурної автономії підходили дещо безсистемно, що кардинально відрізняло цей інститут від доволі добре вивченого інституту територіальної автономії. Недостатня популярність у науковій літературі, порівняна нечисленність успішних кейсів нетериторіальної автономії, часта невизначеність прав, що впливають з функціонування цього інституту, не сприяли розвитку концепції етнокультурної автономії, належній увазі дослідників до неї.

У закордонній науці дослідницький інтерес до різних видів екстериторіальної автономії зріс упродовж останніх десятиліть, результатом чого поступово заповнюються «білі плями» у її концептуалізації, виокремленні різних моделей нетериторіальних автономій. Учені в основному солідаризовані у тому, що «режими нетериторіальної автономії ідеально підходять для задоволення потреб територіально розосереджених громад, водночас обходячи потенційні загрози територіальній цілісності держави» [28, с. 425].

Історіографія етнокультурної автономії веде початок від австрійських соціал-демократів К. Реннера та О. Бауера, які першими сформулювали у своїх роботах концепцію «національно-культурної автономії». Найважливіше значення має праця К. Реннера «Держава і нація» [31], вперше опублікована в 1899 році. Для надзвичайно розмаїтої Австро-Угорської імперії було запропоновано таку автономію як модель, яка могла б потенційно запобігти розпаду цієї держави-імперії через пристосування різноманітності, відокремлене від територіальності. Згодом О. Бауер у праці «Національне питання та соціал-демократія» (1907 р.), наголошував, що саме нетериторіальна автономія уникає пасток централістсько-атомістичної національної держави («*centralist-atomist nation state*») [5, с. 274–275], яка неминуче призводить до національної боротьби. Підходи К. Реннера та О. Бауера дали старт теоретико-методологічній концептуалізації цього виду автономії.

Після Другої світової війни концепція екстериторіальної автономії стала частиною європейських дебатів про різноманітність. Екстериторіальна автономія почала розглядатися як загальний термін, обсяг якого по-різному тлумачився як науковцями, так і практиками. Практично одразу стала очевидною уся «еластичність» концепції екстериторіальної автономії, що призвело до обговорення та практичного впровадження різних її моделей.

У дослідженнях одного з фундаторів сучасної концепції екстериторіальної автономії, Є. Німні, доводиться гіпотеза, що національно-культурна автономія є альтернативою територіальному націоналізму меншин [24]. Учений розкриває переваги моделей національно-культурної автономії у розв'язанні конфліктів у суспільствах, які уже постраждали від затяжних, глибоких етнічних суперечностей. Опісля дослідники, опираючись зокрема й на підходи Є. Німні, вивчали конкретні кейси екстериторіальної автономії – як європейські, так і наявні на інших континентах [3; 7; 9; 12; 18; 33; 35]. З цих наукових розвідок очевидний географічний масштаб інтересу до етнокультурної автономії (Нова Зеландія, Канада, Норвегія і т. ін.).

На основі різних критеріїв дослідники запропонували класифікації екстериторіальних автономій. До прикладу, Т. Маллой, А. Осіпов та Б. Візі [18] класифікували їх за критерієм впливу («сили їх голосу») – від справді дієвих самоврядних інституцій до «символічних» факторів («без голосу»). Також вони класифікували цей тип автономій за правовим статусом, активністю «знизу вгору», фінансуванням.

Сучасні дослідження інституту екстериторіальної автономії, зосереджуючись на її моделях, функціях і т. ін., намагаються прагматично оцінити його цінність. Загалом наукові праці увиразнюють, що переваги для національних меншин від функціонування таких автономій часто є невеликими в силу різних причин [28, с. 427], хоч наявні й ефективні кейси. Дослідники привертають увагу, що механізми нетериторіальної автономії часто характеризуються хиткістю та непрозорістю, а також труднощами у визначенні конкретних прав етнічних спільнот, що з них випливають.

Учені відзначають пластичність, гнучкість екстериторіальної автономії як політико-правового інструмента демократичної етнополітики, що посилює інтерес до нього. Як зазначає Дж. Коуклі, нетериторіальну автономію описують як «чарівну паличку» в арсеналі тих, хто прагне впоратися з проблемами етнічної різноманітності та конфліктами [7, с. 166]. Не дивно, що таку автономію було віднесено до числа інструментів «м'якого права» міжнародного режиму прав меншин, прикладом чого є пункти 17–18 Лундських рекомендацій про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті (1999 р.).

Наразі не вироблено єдиного підходу, щодо співвідношення територіальної та нетериторіальної автономії. Група учених вважає, що режими територіальної та нетериторіальної автономії можуть бути взаємопов'язані та взаємодоповнювані. Так, одні дослідники [3; 20] стверджують, що екстериторіальна автономія може зменшувати можливі недоліки механізмів територіальної автономії (Канада, Бельгія). Інші ж учені [4, с. 98; 15, с. 138] переконані, що екстериторіальну автономію доцільно розглядати хіба як доповнення, але не як альтернативу територіальній автономії (там, де така функціонує).

Висловлювалися припущення, що створення та функціонування екстериторіальних автономій сприятиме виходу з «глухого кута» у випадках тривалих (іноді здавалося б нерозв'язних) міжетнічних ворожнеч. Ці пропозиції стосувалися в глобальному масштабі навіть Ізраїлю [25; 26], курдів [10; 11], Кіпру [8], корінних народів Канади [23] і т. ін. В ході аналізу цих кейсів дослідники підкреслювали невикористаний потенціал інституту екстериторіальної культурної автономії. Також учені привернули увагу до можливості використання цього інституту для захисту прав етносу ромів як у межах окремих держав [16], так і на міжнародному рівні [14].

Окрім фокусування на функціональності/потенційній функціональності інституту екстериторіальної автономії, наукові дослідження розвиваються й під іншими кутами зору. Наприклад, аналізується, як ті чи інші моделі екстериторіальної автономії дозволяють зрозуміти суспільства, в яких є нетериторіальна автономія, ставлення на різних рівнях до такого інституту, суспільні очікування щодо режимів захисту національних меншин. Низка дослідників [21; 34] використали підхід «знизу вгору»: через інтерв'ю давалася оцінка ефективності інституту екстериторіальної автономії, її характеристикам в окремих державах. Дослідники також розглянули випадки спотворення природи нетериторіальної автономії, зміщення цього інституту від ролі інструмента захисту різноманітності до ролі захисту інтересів держави [29].

Вкажемо на кілька неурядових дослідницьких інституцій, які досліджують різні типи екстериторіальної автономії й регулярно публікують результати досліджень: EURAC Research – Інститут прав меншин, Інститут порівняльного федералізму, м. Больцано, Італія); Центр досвіду автономії – Center for Autonomy Experience Eurac Research (м. Больцано, Італія); Європейський центр з питань меншин (Фленсбург, Німеччина); Центр вивчення демократії Клузького університету імені Бабеша-Бойяї (м. Клуж-Напока, Румунія); Румунський інститут досліджень національних меншин (м. Клуж-Напока, Румунія).

Велику увагу у вивченні проблематики нетериторіальної автономії приділяє організація COST

(Європейське співробітництво в науці та технологіях), яка фінансує дослідницькі та інноваційні мережі. Зокрема одним із проєктів в межах між-дисциплінарної дослідницької мережі COST Action є Європейська мережа нетериторіальної автономії (ENTAN, European Non-Territorial Autonomy Network). ENTAN, найперше, зосереджується на вивченні здатності механізмів екстериторіальної автономії зменшувати міжетнічну напруженість у сучасних поліетнічних державах, задовольнити потреби національних меншин і водночас – ефективно запобігти відцентровим тенденціям, можливо сепаратизму. Важливим завданням ENTAN є аргументувати, що етнічні права можна ефективно реалізовувати без ризиків сепаратизму. Це надзвичайно важливе завдання в площині підвищення рівня політико-правової культури громадян, популяризації демократичних цінностей. Зусиллями дослідників, об'єднаних ENTAN, підготовлено низку досліджень, аналітичних документів, навчальних посібників і т. ін. Ці видання стосуються інституту екстериторіальної автономії [19], окремих держав, які є прикладом практичного впровадження такого інституту [7; 34; 36], окремих видів прав національних меншин, які реалізуються та гарантуються завдяки інституту екстериторіальної автономії [13; 30; 32].

Також звернемо увагу на дослідження Європейського центру з питань меншин (European Centre for Minority Issues, ECMI). Основний акцент у його дослідженнях зроблено на питаннях меншин й межах культурної автономії, які проживають у прикордонному регіоні Німеччини та Данії. Це не випадково, адже центр ECMI функціонує на німецько-данському прикордонні (м. Фленсбург) та був заснований спільно урядами Данії, Німеччини та землі Шлезвіг-Гольштейн. Водночас Європейський центр з питань меншин приділяє дослідницьку увагу всьому спектру проблем, пов'язаних з екстериторіальною автономією, що засвідчують опубліковані від 1996 року дослідження [3; 20; 27; 35; 37]. Це впливає з публікацій періодичного видання ECMI «Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe».

Окремо звернемо увагу на спеціалізовані видання з проблематики національних меншин, у публікаціях яких підіймаються, зокрема, й питання реалізації прав меншин через інститут екстериторіальної етнокультурної автономії. Найперше, видавництво «Brill» тривало (з 1993 року) публікує журнал «International Journal on Minority and Group Rights». Видавництво «Taylor & Francis» публікує наукові журнали «Immigrants & Minorities: Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora», «Ethnopolitics» (раніша назва – «Formerly Global Review of Ethnopolitics»). Хоч у фокусі нашої уваги перебуває європейська та українська політика у сфері національних меншин, історіографія дослі-

дження охоплює публікації у виданнях міжнародного рівня, як-от американський журнал «Journal of Ethnic and Cultural Studies».

Британський науковий журнал «Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity» (Cambridge University Press) у 2020 році опублікував спеціальний випуск про національно-культурну автономію в різних політичних спільнотах (Special Issue on National Cultural Autonomy in Diverse Political Communities: Practices, Challenges, and Perspectives. 2020. № 48 (2)). У цьому спецвипуску розглянуті як характеристики інституту екстериторіальної автономії, так і кейси окремих держав (Естонії, Угорщини, Сербії та ін.).

У більшості європейських держав публікуються періодичні наукові журнали на тему етнополітики, прав національних меншин, де представлена й тематика екстериторіальної автономії, новітні підходи до гарантування прав етносів. До прикладу, угорський журнал «Hungarian Journal of Minority Studies».

В Україні питаннями етнополітики займаються, найперше, Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Інститут історії України НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень, низка урядових інституцій (як-от Державна служба України з питань етнополітики та свободи совісті, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини) та неурядових дослідницьких центрів («Борисфен Інтел», «Українська призма», Представництво в Україні Фонду ім. Фрідріха Еберта і т. ін.).

Особливе значення в історіографії посідають публікації, підготовлені ученими Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України в рамках наукового проєкту «Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна» за програмою «Національний консенсус в Україні: історичний імператив, сучасні параметри, прогностична модель». Зокрема виділимо дослідження І. Кресіної та В. Явір «Етнокультурна автономія як механізм протидії етнополітичним претензіям Угорщини» [2], наукову записку колективу авторів «Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна» [1].

Дуже важливе питання полягає у тому, щоб інститут етнокультурної автономії отримав стійке сприйняття як такий, що ефективно працює на практиці в інтересах як етноспільнот, так й інституту держави. Важливо, щоб цей інститут не залишався у вузькій площині дебатів про його доцільність/недоцільність або ж обговорення не надто вдалих кейсів реалізації екстериторіальної автономії. Для досягнення такого завдання реалізуються

просвітницькі навчальні проєкти (з підготовкою подальших публікацій). В Україні таких проєктів фактично нема (за винятком поодиноких наукових ініціатив), однак у масштабах Європи такі реалізує уже згадана вище європейська дослідницька мережа ENTAN. До таких проєктів віднесемо:

– першу школу з проблем екстериторіальної автономії, проведена в м. Фленсбурзі (Німеччина) та м. Сондерборзі (Данія) (вересень 2020 р.). У центрі уваги були національні меншини, які проживають у дансько-німецькому прикордонному регіоні та ініціювали культурні автономії. Також школою були охоплені механізми та політики етнокультурної автономії в інших державах Європи;

– другу школу з проблем екстериторіальної автономії, проведена в м. Бар (Чорногорія) (червень 2022 р.). У центрі уваги стояло питання форматів співпраці національних держав та інституту екстериторіальної автономії задля реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; обговорено потенціал і недоліки різних моделей екстериторіальної автономії;

– третю школу з проблем екстериторіальної автономії, проведена в м. Загреб (Хорватія) (травень 2023 р.). В її ході розглянуто механізми екстериторіальної автономії, зафіксовані в законодавстві різних держав для покращення захисту меншин в умовах плюралізму, практичні наслідки такого законодавства для етноспільнот, політичної системи і т. ін.

Також зусиллями дослідницької мережі ENTAN проведено низку конференцій, за результатами яких опубліковані результати досліджень учених з проблематики екстериторіальної культурної автономії:

– конференція «Нетериторіальна автономія як форма багатонаціональної демократії: участь, визнання, примирення» (22–23 листопада 2019 р., м. Белград) була спрямована на обговорення, як інститут екстериторіальної автономії може підвищити цінність демократичної участі в Європі, посилюючи колективну інкорпорацію національних меншин;

– конференція «Нетериторіальна автономія як інструмент ефективної участі меншин» (24–25 вересня 2021 р., м. Будапешт). У межах цієї конференції обговорено низку питань, як-от: нетериторіальна автономія в ліберальних та неліберальних демократіях, а також в умовах неоавторитарних режимів; сучасні моделі нетериторіальної автономії у Європі та поза її межами; дотримання принципу рівності та прав людини в цілому за умови функціонування екстериторіальних автономій і т. ін.;

– конференція «Реалізація мовних, культурних та освітніх прав через нетериторіальну автономію» (13–14 травня 2022 р., м. Констанца). Обговорено такі питання, як: співпраця національних держав

та інститутів екстериторіальної автономії для реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; правові та політичні аспекти угод про національну автономію для реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; потенціал та недоліки різних моделей нетериторіальної автономії для реалізації мовних, культурних та освітніх прав меншин; робота з медіа задля належного висвітлення тематики нетериторіальної автономії і т. ін.;

– конференція «Теорія та практика нетериторіальної автономії в Європі: історична перспектива» (15–17 вересня 2022 р., м. Відень), організована спільно Інститутом історії Східної Європи Віденського університету та дослідницькою мережею ENTAN. У межах конференції розглянуто: як механізми нетериторіальної автономії поєднуються з іншими механізмами захисту прав національних меншин; чому сконструйована теорією модель нетериторіальної автономії не завжди працює на практиці;

– форум ENTAN «Нетериторіальна автономія від концепції до політики (24 травня 2023 р., м. Цюрих) привернув увагу до проблем: зацікавленості національних меншин у розвитку інституту нетериторіальної автономії; практичної реалізації культурних, освітніх та мовних прав через нетериторіальну автономію; використання політиками інституту нетериторіальні автономії для досягнення програмних цілей та ін.

Окрім матеріалів за результатами проведених міжнародних науково-практичних конференцій, дослідницька мережа ENTAN опублікувала низку аналітичних та консультаційних документів, посібників для викладання спецкурсів з проблематики екстериторіальної автономії.

Висновки. Хоч за останні десятиліття вивчення етнокультурної автономії активізувалося, але зміст, межі, конфігурація цього політико-правового інституту продовжує викликати активні дебати. Порівняна новизна цього інституту й безпідставна настороженість щодо перспективи його утвердження на рівні передусім громадсько-політичного дискурсу очікувано потребують зростання уваги дослідників-етнополітологів, формування (найперше – на рівні наукового дискурсу) цілісного бачення переваг та недоліків етнокультурної автономії, визначеності щодо доречності інституціоналізації цього інституту у тій чи іншій країні.

Аналіз історіографії дозволив виявити кілька тенденцій:

1) відсутня термінологічна єдність, утворено близький до синонімічного ряд понять: етнокультурна автономія, національно-культурна автономія, культурна автономія, екстериторіальна автономія, нетериторіальна автономія та ін.;

2) європейська етнополітологія в глобальному масштабі приділяє найбільшу увагу тематичі етно-

культурної автономізації – від початку концептуалізації інституту в межах Австро-Угорщини до нині. Саме в межах Європи (не в останню чергу через існування та подальші розпади різних імперій) останніми десятиліттями утворилися чимало етнокультурних автономій, досвід яких потребує вивчення та оцінювання;

3) у вітчизняній історіографії найбільша увага вивченню інституту екстериторіальної автономії тривало приділялася етнополітологами Інституту держави та права ім. В. М. Корецького (І. Кресіна, Л. Лойко, М. Ходаківський, О. Стойко, І. Явір та ін.), які аргументували виправданість поняття «етнокультурна автономія» та неодноразово привертала увагу до доцільності її інституціоналізації в Україні. Нині тематиці доцільно надати новий поштовх, з огляду на зміни законодавства про національні меншини (спільноти), в якому відсутнє бодай згадування (як у випадку з попереднім Законом України «Про національні меншини в Україні» 1992 р.) про інститут національно-культурної (етнокультурної) автономії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна: наукова записка / І. Кресіна, В. Явір, М. Ходаківський. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. 120 с.
2. Кресіна І., Явір В. Етнокультурна автономія як механізм протидії етнополітичним претензіям Угорщини. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2018. № 81. С. 3–15.
3. *Autonomy Arrangements around the World. A Collection of Well and Lesser Known Cases* / L. Salat, A. Osipov, S. Constantin, I. G. Székely (Eds.). Cluj: Romanian Institute for Research on National Minorities, 2014. 502 p.
4. Bauböck R. Political Autonomy or Cultural Minority Rights? A Conceptual Critique of Renner's Model // *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). Routledge, 2005. P. 83–95.
5. Bauer O. *The Question of Nationalities and Social Democracy*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. 544 p.
6. Beretka K. Strategy-making of national councils of national minorities in Serbia as a tool of community building. *ENTAN policy paper*. 2023. № 11.
7. Coakley J. Conclusion: Patterns of Non-Territorial Autonomy. *Ethnopolitics*. 2016. № 15 (1). P. 166–185.
8. Dundas G. Cyprus from 1960 to EU Accession: the Case for Non-Territorial Autonomy. *Australian Journal of Politics and History*. 2004. № 50 (1). P. 86–94.
9. Falch T., Selle P., Strømsne K. The Sámi: 25 Years of Indigenous Authority in Norway. *Ethnopolitics*. 2016. № 15 (1). P. 125–143.
10. Gunes C. Accommodating Kurdish Demands in Turkey // *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice* / E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith. Oxford: Peter Lang, 2013. P. 71–84.
11. Gunes C., Gürer Ç. Kurdish Movement's Democratic Autonomy Proposals in Turkey // *Democratic*

Representation in Plurinational States The Kurds in Turkey / E. Nimni, E. Aktprak. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. P. 159–175.

12. Hill R. S. New Zealand Maori: The Quest for Indigenous Autonomy. *Ethnopolitics*. 2016. № 15 (1). P. 144–165.
13. Klatt M., Kurowska-Pysz J. *Minority Media. ENTAN policy paper*. 2022. № 8.
14. Klímová-Alexander I. Prospects for Romani National Cultural Autonomy // *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. P. 124–134.
15. Kymlicka W. Renner and the Accommodation of Sub-state Nationalisms // *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. P. 137–149.
16. Lajcakova J. Advancing Empowerment of the Roma in Slovakia through a Non-territorial National Autonomy. *Ethnopolitics*. 2010. № 9 (2). P. 171–196.
17. Légaré A., Suksi M. Introduction: Rethinking the Forms of Autonomy at the Dawn of the 21st Century. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2008. № 15. P.143–155.
18. *Managing Diversity through Non-territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks* / T. H. Malloy, A. Osipov, B. Vizi (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 2015. 338 p.
19. *Minorities and Non-Territorial Autonomy: Policy Papers* / I. Dodovski (Ed.). Skopje: University American College Skopje, 2023. 148 p.
20. *Minority Accommodation through Territorial and Non-Territorial Autonomy* / T. H. Malloy, F. Palermo (Eds.). Oxford: Oxford University Press, 2015. 338 p.
21. Molnar Sansum J. The Parliamentary Debate on the Hungarian Minorities Act of 1993. *Regio*. 2017. № 25 (3). P. 182–202.
22. *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics* / E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. 276 p.
23. Nieguth T. An Austrian Solution for Canada? Problems and Possibilities of National Cultural Autonomy. *Canadian Journal of Political Science*. 2009. № 42 (1). P. 1–16.
24. Nimni E. National-Cultural Autonomy as an Alternative to Minority Territorial Nationalism. *Ethnopolitics*. 2007. № 6 (3). P. 345–364.
25. Nimni E. The twilight of the two-state solution in Israel-Palestine: shared sovereignty and nonterritorial autonomy as the new dawn. *Nationalities Papers*. 2020. № 48 (2). P. 339–356.
26. Peled Y. Challenging Zionism through Non-territorial Autonomy: From Vilna to Nazareth // *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice* / E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.). Bern: Peter Lang, 2013. P. 39–54.
27. *Political Participation of Minorities: A Commentary on International Standards and Practice* / M. Weller, K. Nobbs (Eds.). Oxford, New York: Oxford University Press, 2010. 855 p.
28. Prina F. Nonterritorial Autonomy and Minority (Dis)Empowerment: Past, Present, and Future. *Nationalities Papers*. 2020. № 48 (3). P. 425–434.
29. Prina F. The Mechanics of Consensus: Non-Territorial National Cultural Autonomy and the Russian State. *Nationalities Papers*. 2020. № 48 (2). P. 307–322.

30. Realising Linguistic, Cultural and Educational Rights Through Non-Territorial Autonomy / D. J. Smith, I. Dodovski, F. Ghencea (Eds.) Cham: Palgrave Macmillan, 2023.

31. Renner K. State and Nation / National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics // E. Nimni (Ed.). London: Routledge, 2005. P. 15–47.

32. Savaşan Z. Land Rights as Cultural Rights: The Case of the Sámi People. *ENTAN policy paper*. 2023. № 11.

33. Semb A. J. Sami Self-determination in the Making? *Nations and Nationalism*. 2005. № 11 (4). P. 531–549.

34. Tark T. Reviving Minority Identities through Cultural Autonomy: Evidence from Estonia. *ENTAN policy paper*. 2022. № 9.

35. The Challenge of Non-Territorial Autonomy: Theory and Practice / E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.). Series: Nationalisms across the Globe, Vol. 13. Bern: Peter Lang, 2013. 258 p.

36. Tsitselikis K. On the Muslim Turkish minority of Thrace, Greece: Long-lasting problems that require immediate solutions. *ENTAN policy paper*. 2023. № 12.

37. Weller M., Wolff S. Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies. Routledge, 2005. 276 p.

REFERENCES:

1. Kresina, I., Yavir, V., Khodakivsyi, M. (2018). Etnokulturna avtonomiia yak instytut zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn: svitovyi dosvid i Ukraina: naukova zapyska [Ethnocultural Autonomy as an Institution for Ensuring the Rights of National Minorities: International Experience and Ukraine: a Research Note]. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, 120 p. [in Ukrainian]

2. Kresina I., Yavir, V. (2018). Ethnocultural Autonomy as a Mechanism for Counteracting Ethnopolitical Hungarian Claims. *State and Law. Series: Political Science*, 81, 3–15. [in Ukrainian]

3. Salat, L., Osipov, A., Constantin, S., Székely, I. G. (Eds.) (2014). *Autonomy Arrangements around the World. A Collection of Well and Lesser Known Cases*. Cluj: Romanian Institute for Research on National Minorities, 502 p. [in English]

4. Bauböck, R. (2005). Political Autonomy or Cultural Minority Rights? A Conceptual Critique of Renner's Model. In: E. Nimni (Ed.), *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics*. Routledge, 83–95. [in English]

5. Bauer, O. (2000). *The Question of Nationalities and Social Democracy*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 544 p. [in English]

6. Beretka, K. (2023). Strategy-making of national councils of national minorities in Serbia as a tool of community building. *ENTAN policy paper*, 11. [in English]

7. Coakley, J. (2016). Conclusion: Patterns of Non-Territorial Autonomy. *Ethnopolitics*, 15 (1), 166–185. [in English]

8. Dundas, G. (2004). Cyprus from 1960 to EU Accession: the Case for Non-Territorial Autonomy. *Australian Journal of Politics and History*, 50 (1), 86–94. [in English]

9. Falch, T., Selle, P., Strømsne, K. (2016). The Sámi: 25 Years of Indigenous Authority in Norway. *Ethnopolitics*, 15 (1), 125–143. [in English]

10. Gunes, C. (2013). Accommodating Kurdish Demands in Turkey. In: E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.), *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice*. Oxford: Peter Lang, 71–84. [in English]

11. Gunes, C., Güner, Ç. (2018). Kurdish Movement's Democratic Autonomy Proposals in Turkey. In: E. Nimni, E. Aktprak (Eds.), *Democratic Representation in Plurinational States the Kurds in Turkey*. Cham: Palgrave Macmillan, 159–175. [in English]

12. Hill, R. S. (2016). New Zealand Maori: The Quest for Indigenous Autonomy. *Ethnopolitics*, 15 (1), 144–165. [in English]

13. Klatt, M., Kurowska-Pysz, J. (2022). Minority Media. *ENTAN policy paper*, 8. [in English]

14. Klímová-Alexander, I. (2005). Prospects for Romani National Cultural Autonomy. In: E. Nimni (Ed.), *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics*. London: Routledge, 124–134. [in English]

15. Kymlicka, W. (2005). Renner and the Accommodation of Sub-state Nationalisms. In: E. Nimni (Ed.), *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics*. London: Routledge, 137–149. [in English]

16. Lajcakova, J. (2010). Advancing Empowerment of the Roma in Slovakia through a Non-territorial National Autonomy. *Ethnopolitics*, 9 (2), 171–196. [in English]

17. Légaré, A., Suksi, M. (2008). Introduction: Rethinking the Forms of Autonomy at the Dawn of the 21st Century. *International Journal on Minority and Group Rights*, 15, 143–155. [in English]

18. Malloy, T. H., Osipov, A., Vizi, B. (Eds.) (2015). *Managing Diversity through Non-territorial Autonomy: Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 338 p. [in English]

19. Dodovski, I. (Ed.) (2023). *Minorities and Non-Territorial Autonomy: Policy Papers*. Skopje: University American College Skopje, 148 p. [in English]

20. Malloy, T. H., Palermo, F. (Eds.) (2015). *Minority Accommodation through Territorial and Non-Territorial Autonomy*. Oxford: Oxford University Press, 338 p. [in English]

21. Molnar Sansum, J. (2017). The Parliamentary Debate on the Hungarian Minorities Act of 1993. *Regio*, 25 (3), 182–202. [in English]

22. Nimni, E. (Ed.) (2005). *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics*. London: Routledge, 276 p. [in English]

23. Nieguth, T. (2009). An Austrian Solution for Canada? Problems and Possibilities of National Cultural Autonomy. *Canadian Journal of Political Science*, 42 (1), 1–16. [in English]

24. Nimni, E. (2007). National-Cultural Autonomy as an Alternative to Minority Territorial Nationalism. *Ethnopolitics*, 6 (3), 345–364. [in English]

25. Nimni, E. (2020). The twilight of the two-state solution in Israel-Palestine: shared sovereignty and nonterritorial autonomy as the new dawn. *Nationalities Papers*, № 48 (2), 339–356. [in English]

26. Peled, Y. (2013). Challenging Zionism through Non-territorial Autonomy: From Vilna to Nazareth. In: E. Nimni, A. Osipov, D. J. Smith (Eds.), *The Challenge*

of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice. Bern: Peter Lang, 39–54. [in English]

27. Weller, M., Nobbs, K. (Eds.) (2010). Political Participation of Minorities: A Commentary on International Standards and Practice. Oxford, New York: Oxford University Press, 855 p. [in English]

28. Prina, F. (2020). Nonterritorial Autonomy and Minority (Dis)Empowerment: Past, Present, and Future. *Nationalities Papers*, 48 (3), 425–434. [in English]

29. Prina, F. (2020). The Mechanics of Consensus: Non-Territorial National Cultural Autonomy and the Russian State. *Nationalities Paper*, 48 (2), 307–322. [in English]

30. Smith, D. J., Dodovski, I., Ghencea, F. (Eds.) (2023). Realising Linguistic, Cultural and Educational Rights Through Non-Territorial Autonomy. Cham: Palgrave Macmillan. [in English]

31. Renner, K. (2005). State and Nation. In: E. Nimni (Ed.), *National Cultural Autonomy and its Contemporary Critics*. London: Routledge, 15–47. [in English]

32. Savaşan, Z. (2023). Land Rights as Cultural Rights: The Case of the Sámi People. *ENTAN policy paper*, 11. [in English]

33. Semb, A. J. (2005). Sami Self-determination in the Making? *Nations and Nationalism*, 11 (4), 531–549. [in English]

34. Tark, T. (2022). Reviving Minority Identities through Cultural Autonomy: Evidence from Estonia. *ENTAN policy paper*, 9. [in English]

35. Nimni, E., Osipov, A., Smith, D. J. (Eds.) (2013). *The Challenge of Non-Territorial Autonomy: Theory and Practice*. Series: Nationalisms across the Globe, Vol. 13. Bern: Peter Lang, 258 p. [in English]

36. Tsitselikis, K. (2023). On the Muslim Turkish minority of Thrace, Greece: Long-lasting problems that require immediate solutions. *ENTAN policy paper*, 12. [in English]

37. Weller, M., Wolff, S. (2005). *Autonomy, Self Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies*. Routledge, 276 p. [in English]

Ethnocultural autonomy: characteristics of the historiography of the problem

Shpachenko Yaroslav Borysovych

Postgraduate Student at the Department of Interdisciplinary and Comparative Legal Studies

V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine

Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0009-0008-9767-4613

The article examines the peculiarities of the historiography of ethnocultural autonomy. The purpose of the article is to systematise the main scientific sources in order to assess the level of study of the topic of ethnocultural autonomy and the issues that need to be clarified. The author identifies the range of authors, scientific publications, research institutions that study extraterritorial autonomy, its models, and national cases. It is noted that although the study of this type of autonomy has intensified in recent decades, the debate on its content, configuration, conceptual and categorical characteristics continues. Attention is drawn to the groundless fears regarding the introduction of the institution of ethnocultural autonomy. This requires the formation of a holistic understanding of such autonomy among the public, and especially among national minorities.

The analysis of historiography has revealed several trends: 1) there is no terminological unity; several concepts are used to refer to this type of autonomy: ethnocultural, national-cultural, cultural, extraterritorial, non-territorial; 2) European ethnopolitical science pays the greatest attention to the topic of ethnocultural autonomy. This process has been observed from the beginning of the conceptualisation of the institution within Austria-Hungary to the present day. It is within Europe that many ethnocultural autonomies have been formed in recent decades, and their experience needs to be studied and evaluated; 3) in the national historiography, ethnopolitical scientists of the V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine paid the most attention to the study of the institution of extraterritorial autonomy. They argued for the optimality of the concept of 'ethnocultural autonomy' and repeatedly drew attention to the expediency of its institutionalisation in Ukraine.

It is emphasised that nowadays the topic of ethnocultural autonomy and the prospect of its introduction in Ukraine should be given a new impetus. The recently updated legislation on national minorities (communities) does not even mention the institution of national and cultural autonomy (as it was in the 1992 Law of Ukraine 'On National Minorities in Ukraine'). Despite the underestimation of this instrument of democratic ethnopolitics by lawmakers, the need for its thorough study and implementation does not diminish.

Keywords: *historiography of the study, ethnocultural autonomy, ethnocultural autonomisation, extraterritorial autonomy, non-territorial autonomy, national minorities, ethnic communities.*